

di's-şer'î'a, Beyrut 1994, s. 347-570; Yûsuf Hâmid el-Âlim, *el-Makâşidü'l-âmme li's-şer'ati'l-İslâmiyye*, Riyad 1415/1994; İsmâil el-Hasenî, *Nazariyyetü'l-makâşid 'inde'l-İlmâm Muḥammed et-Tâhir b. 'Âşûr*, Maryland 1416/1995; Ertuğrul Boynukalin, *İslâm Hukukunda Gaye Problemi* (doktora tezi, 1998), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Nûreddin el-Hâdimî, *el-İctihâdû'l-makâşid: Hücciiyyetüh, davâbiṭüh, mecâlâtüh*, Katar 1998; Abdurrahman İbrâhim Zeyd el-Kilânî, *Kavâ'idü'l-makâşid 'inde'l-İlmâm eş-Şâtibi*, Amman 1421/2000; a.mlf., "Kavâ'idü'l-makâşid: Haḳîkatühâ ve mekânethühâ fi't-teşrî", *İslâmiyyetü'l-ma'rife*, V/18, Selangor 1420/1999, s. 9-51; Yûsuf Ahmed Bedevî, *Makâşidü's-şer'î'a 'inde lbn Teymiyye*, Amman 2000; Halife Bâ Bekr Hasan, *Felsefetü makâşid-i't-teşrî fi'l-fıkh-i'l-İslâmî*, Kahire, ts.; Muhammed ez-Zühaylî, "Makâşidü's-şer'ati'l-İslâmiyye", *Mecelletü Külliyyeti's-şer'î'a ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye*, VI/6, Mekke 1402-1403, s. 301-334; İbrahim Kâfi Dönmek, "Mevkîfû's-seyyh et-Tâhir İbn 'Âşûr min makâşidü's-şer'ati'l-İslâmiyye" (Tunus Üniversitesi Zeytûne Fakültesi'nde 14-16 Aralık 1985'te yapılan Tâhir b. Âşûr Konferansı'nda sunulmuş tebliğ), *İSAM Ktp.*, nr. 15623; Nasr Hâmid Ebû Zeyd, "Şeriatın Tümel (Küllî) Maksatları: Yeni Bir Okuma" (trc. Mustafa Ünver), *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, VIII/2, Ankara 1995, s. 139-143; Ferhat Koca, "İslâm Hukukunda Maslahat-ı Mürsele ve Necmeddin et-Tûfi'nin Bu Konudaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi", *a.e.*, I/1, İstanbul 1996, s. 95-123; a.mlf., "Hikmet", *DİA*, XVII, 514-518; İdrîs Hammâdî, "el-Müctema' fi dav'i's-şer'ati'l-İslâmiyye el-makâşid ve'l-vesâ'il", *Fikr ve nakd*, I/5, Rabat 1998, s. 113-126; Ahmet Yaman, "İslâm Hukuk İlmi Açısından Makâşid İctihâdının ya da Teleolojik Yorum Yönteminin İlkeleri Üzerine", *Marife*, II/1, Konya 2002, s. 25-51; Ali Bardakoğlu, "İstihân", *DİA*, XXIII, 339-347; Şükrü Özen, "İstislâh", *a.e.*, XXIII, 383-388.

ERTUĞRUL BOYNUKALIN

MAKBER

(مقبر)

Abdülhak Hâmid Tarhan'ın
(ö. 1937)

karısının ölümü üzerine yazdığı
manzum eser.

Abdülhak Hâmid, 1883 Ekiminde başşehirbender olarak tayin edildiği Bombay'a giderken eşi Fatma Hanım'ı da beraberinde götürmüştü. Vereme yakalanmış olan Fatma Hanım'ın sağlığı burada daha da bozulunca İstanbul'a dönmek için bindikleri gemide hastalığın ilerlemesi üzerine o sırada Beyrut'ta vali olan ağabeyi Abdülhak Nasûhî'nin evine inerler. Fatma Hanım burada ölür (21 Nisan 1885) ve buraya defnedilir. *Makber*, Hâmid'in Beyrut'ta kaldığı kırk gün içinde yazdığı uzun ve tek bir şiirde ibaret eseridir (*Abdülhak Hâmid'in Hâtıraları*, s. 166-169).

Makber, daha sonraları "Makber Mu-kaddimesi" olarak da bilinen ve eserin kendisi kadar ünlü olan "Birkaç Perişan Söz" başlıklı mensur bir giriş ve Fatma Hanım'ın Beyrut'taki mezarının kitâbe yazısıyla başlar. Asıl şiir ise esas itibarıyla mersiye kategorisine girmekle beraber gerek form gerekse muhtevasıyla divan mersiyelerinden ayrılır. Aruzun "mef'ûlû mefâilün fe'ülün" kalıbıyla yazılan eser, "aabbaacb" kafiye düzeninde her biri sekizer mısralık 294 kıtadan (2352 mısra) kurulmuş tam bir poem karakteri gösterir. Klasik mersiye arasında bu hacimde bir manzume olmadığı gibi nazım şekli de ilk defa Abdülhak Hâmid tarafından denenmiştir.

Muhteva olarak *Makber* iki ana tema üzerine kurulmuştur. Biri Hâmid'in Fatma Hanım için anlattıkları, diğeri ölüm etrafında gelişen duygu ve düşünceleridir. Bütün şiirde her iki tema ve bunların açılımları belirli bir şemaya bağlı olmayarak değişik kıtalara dağılmış durumdadır. *Makber*'de klasik mersiye, nisbeten daha yakın olan tema Fatma Hanım'la ilgili kıtalardadır. Sevilen kişinin ardından onun yaşayışı, faziletleri ve kaybından doğan üzüntüleri dile getiren mersiyelere mukabil *Makber*'de de Fatma Hanım'ın şahsiyeti, özellikleri ve hayatından hâtıra parçaları zikredilir. Ancak klasik mersiyelerde daha çok toplumun değer yargıları ve gelenek ölçü olduğundan ölen kişinin şahsiyetiyle ilgili hususlara pek az yaklaşılabildiği halde *Makber*'de Fatma Hanım hem hayat hikâyesinin bazı parçaları hem de Hâmid'in ve çevresinin onunla ilgili duyguları dile getirilir. Eski mersiyelerde ölümler mâşerî bir karakterde ve soyut kalırken Fatma Hanım gerçek şahsiyetiyle somut bir varlık olarak görünmektedir. Burada yaşı, ailesi, evliliği, isimleri zikredilerek çocukları, sevdiği şeyler, şairle beraber gezileri, günlük hayatları, nihayet hastalığı ve ölümüyle epey ayrıntılı bir portre çizilmiştir. Fatma Hanım'ın hayalinin görünmesi veya onun tekrar hayata dönmesi tasavvuru gibi duyguları işleyen kıtalar da aynı kategoride düşünüldüğünde bu tema bütün eserin üçte birinden fazla bir hacmi doldurmaktadır.

Makber'in asıl önemli ve eski mersiyelerde bulunmayan özelliğini ölümle ilgili tema ile buna bağlı metafizik ve mistik fikirler, isyan, tereddüt, şüphe, tövbe ve iman gibi duygu ve düşünceler oluşturur. *Makber*'de gelenekten ayrılış ölümü, ölümün sebeplerini ve kaderi sorgulamakla başlar. Geleneksel mersiyelerde

bu dünyanın fâniliği, ölümün her canlı için tabii olduğu, netice olarak kaderin tevekkülle kabulü esastır. Ölümün vakitsiz ve kalanlar için ıstırap verici oluşundan dolayı biraz da müphem olan bir varlığa, feleğe sitem edilmekle, hatta daha ileri gidilirse nihayet yine feleğe olumsuz sıfatlar ve suçlamalarla yetinilmektedir. Hâmid'de tevekkülün yerini öteyi kurcalama, tereddüt ve şüphe alır; sitem ise kadere ve Tanrı'yadır. Bu sitemin motifi, Türk edebiyatının Batılaşma döneminde Ziyâ Paşa'nın "Tercibiend"iyle başlayıp Mehmed Âkif'e kadar örnekleri görülen Tanrı'ya (lâ-yüs'ele) soru sormadır. *Makber*'in birçok kıtasında bu sorulara rastlanır: "Yâ bir kulu sevmiyor musun sen / Yâ böyle ölüm değil mi erken"; "Mir'âtı mıym celâlinin ben / Yâ aksi miyim cemâlinin ben ... Noksânı mıym kemâlinin ben"; "Bildik seni muktezâ-yı hilkat / Yâ rab bu mudur safâ-yı hilkat" "Lâkin o zaman dönüp derim ben / Dünyâyı ben istedim mi senden".

Makber'in otuz kadar kıtasında tecrartlanan ve cevapsız kalan bu gibi sorular karşısında Hâmid teselliye yine Tanrı'ya sığınmakta bulur. Bu sığınmanın en önemli motifi varlığın ve ölümün sırlarına aklın yetersizliğidir: "Bedbaht o hakikat anlaşılmaz / Şânın bu cihanda lâıykın bu"; "Ne akl bilir onu ne vıdan / Tahdîd çıkar ne dense noksan / Biz hükmedelim ne zu'mdur bu / Hiç mahkemeye gelir mi Yezdan". Hâmid'de metafizik problemleri ele alan ve özellikle *Makber* üzerinde derinleşen Rıza Tevfik'e göre onu şüphe ve inkârdan imana döndüren agnostik kanaatleri olmuştur.

Gelenegin dışına çıkan bütün bu aykırılıklar, inanan bir insanda felâket karşısında yaşadığı krizin bir tezahürü olmaları gitmez. Şiirdeki bu tereddüt,

Ölümüyle
makberin
yazılmasına
vesile olan
Abdülhak
Hâmid
Tarhan'ın eşi
Fatma Hanım

şüphe ve isyan çılgınlıkları arasında Abdülhak Hâmid yer yer itaatlı bir tavırla inancını ikrar eder: "Sen Hâlıkımızsin ettik îman / Bir sende bulur bu ye's pâyân / Sen varken olur mu âhiret yok / Yok şüphe ki sende mağfiret çok"; "Eb'âd-ı semâ-yı neylerim ben / Olmazsam eğer sana mukarreb". Buna benzer dua, münâcât ve teslimiyet ifadeleri eserde otuz yakın kıtada yer almıştır. Şiirin "Allah'a yakınsın ey Muhammed" mısraıyla başlayan sonlarına yakın kıtalar ise bir na'izlenimi verir.

Hâmid'in eserlerinin çoğunda olduğu gibi *Makber*'de de ifade gücü, şiir dilindeki ustalık ve lirizm eserin bütününde aynı kuvvette değildir. Özellikle eserin son üçte birinde tahkiye ve vak'alar çoğaldıkça lirizm kaybolur. En lirik parçalar ise tabiat tasvirlerinde bir çeşit panteizme ulaştığı, ölüm karşısında aczini dile getirdiği, isyan ve teslimiyet duygularıyla kendi inancını sorguladığı mısralardadır.

Makber, ilk yayımlanışından itibaren tenkitçi ve araştırmacıların dikkatini çekmiş, olumlu ve olumsuz pek çok görüş arasında Hâmid'in en güzel eseri olduğu kadar Türk edebiyatına şekil ve muhteva bakımından getirdiği yenilik üzerinde de durulmuştur (eserin değişik yıllardaki basımları üzerine veya başka vesilelerle yapılan eleştiri ve değerlendirmeler için bk. Enginün, s. 9-26).

Abdülhak Hâmid'in eserlerinde ölüm temasının başlangıcı gibi sonu da *Makber*'le değildir. *Makber*'in yayımlanışını Türk edebiyatında yeni bir devrin başlangıcı olarak kabul eden Tanpınar, *Garam*'daki bir hadiseye dayanarak ondaki ölüm temasının bir musallat fikir gibi çocukluk yıllarından başlayıp hayat boyu devam ettiğini söyler. *Makber*'le aynı yıl yayımlanan *Ölü*, *Bunlar Odur* ve *Hacle* adlı şiir kitapları da bütünüyle aynı tema etrafında şekillenmiştir (ayrıca bk. Ömer Faruk Akün, *Makber'den Önce Abdülhak Hâmid'de Ölüm Temi* [doçentlik tezi, 1959], İÜ Ed. Fak. Genel Kitaplığı, nr. 6).

Makber Abdülhak Hâmid'in sağlığında iki defa basılmış (1885, 1922), daha sonra yeni harflerle de Sadi İrmak (1939) ve İsmail Hami Danişmend (1944) tarafından yayımlanmıştır. Son defa İnci Enginün bir giriş yazısıyla ve ilk iki basımdaki farkları da belirterek yeniden yayıma hazırlamıştır (İstanbul 1982, 1997). *Makber*'in ilk seksen dört kıtası Fehmi Arabağa tarafından manzum olarak Arapça'ya çevrilmiştir (Bağdat 1953).

BİBLİYOGRAFYA :

Gündüz Akıncı, *Abdülhak Hâmit Tarhan: Hayatı, Eserleri ve Sanatı*, Ankara 1954, s. 136-153; Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul 1956), İstanbul 1967, s. 535-558; M. Kaya Bilgegil, *Abdülhak Hâmid'in Şiirlerinde Ledünnî Meselelerden Allah İ*, İstanbul 1959, tür.yer.; Mehmet Kaplan, "Makber Mukaddimesi", *Edebiyatımızın İçinden*, İstanbul 1978, s. 66-69; Rıza Tevfik [Bölükbaşı], *Abdülhak Hâmid ve Mülâhazât-ı Felsefîyesi* (haz. Abdullah Uçman), İstanbul 1984, tür.yer.; *Abdülhak Hâmid'in Hataları* (haz. İnci Enginün), İstanbul 1994, s. 166-169; İnci Enginün, "Makber, Ölü, Hacle, Bâlâdan Bir Ses, Validem Hakkında", *Abdülhak Hamid Tarhan: Bütün Şiirleri II*, İstanbul 1997, s. 9-26; Abdullah Uçman, "Abdülhak Hâmid - Rıza Tevfik", *Vefatının 60. Yılında Abdülhak Hâmid Tarhan Sempozyumu Bildirileri* (haz. İnci Enginün), İstanbul 1998, s. 32-37; Sermet Sami Uysal, "Makber ve Fatma Hanım'ın Mezarı", *Türk Düşüncesi*, II/11, İstanbul 1954, s. 338-342; Fevziye Abdullah [Tansel], "Makber'de Leylâ ve Mecnun ile Hüsnün ve Aşk Tesirleri", *Ülkü*, X/59, Ankara 1938, s. 454-461; X/60 (1938), s. 541-544.

M. ORHAN OKAY

MAKBERETÜ'İ-MA'LÂT

(bk. CENNETÜ'İ-MUALLÂ).

MAKBİLİ

(المقبلي)

Sâlih b. Mehdi

b. Ali el-Makbilî el-Kevkebânî
(ö. 1108/1696-97)

Yemenli müctehid âlim.

1047 (1637) yılında Kevkebân'ın Makbil köyünde dünyaya geldi. Muhammed b. Abdullah el-Habeşi doğum yılını 1040 (1630-31), yerini de Sülâ olarak kaydeder. Zirikî ise kendisindeki *el-Ebhâşü'l-müseddede* nüshasında, müellifin bu eseri 1097'de (1686) ve elli dokuz yaşında iken yazdığını belirttiğini, dolayısıyla 1038'de (1629) doğmuş olması gerektiğini söyler. Makbilî Sülâ'da yetişti; burada, Şibâm, Kevkebân ve 1077'de (1666-67) gittiği San'a'da Muhammed b. İbrâhim b. Mu-faddal, Ahmed b. Abdülhâdî el-Misverî, Mehdi b. Abdülhâdî el-Hasûse, Hasan b. Ahmed el-Haymî ve İmam Mütevekkil-Alellah İsmâil b. Kâsim gibi âlimlerden ders okudu. Arap dili ve edebiyatı, fıkıh ve usulü, kelâm, hadis ve tefsir konularında yetişerek adını duyurdu. Taklide karşı olması ve taklid taraftarlarını şiddetle eleştirmesi yüzünden San'a ulemâsıyla arasında tartışmalar çıktı ve İmam Mütevekkil-Alellah ile arası açıldı. Bunun

üzerine 1080 (1669) yılında Mekke'ye göç etti. Burada faydalandığı hocalar içinde İbrâhim el-Kürdî'nin adı geçmektedir. Yöneticilerle iyi ilişkiler kurmakla birlikte taklid konusundaki sert tavrı ve Mekke ulemâsından bazılarını eleştirmesi sebebiyle burada da şimşekleri üzerine çekti. Ulemânın kendisini zındıklıkla suçlayarak Osmanlı sultanına şikâyet ettiği, sultanın gönderdiği bir âlimin yaptığı araştırma sonunda olumlu bir kanaatle döndüğü kaydedilir. Şevkânî Dağıstanlı bazı âlimlerin ondan faydalanıp izinden gittiklerini ve bir kısım kitaplarını naklettiklerini belirtir. Talebeleri arasında müctehid âlimlerden Abdülkâdir b. Ali el-Bedrî'nin adı geçmektedir. Makbilî Mekke'de vefat etti.

İslahatçı kimliğiyle tanınan Makbilî İslâm dininden başka mezhebi bulunmadığını (*el-Alemü's-şâmih*, s. 10), İslâm'dan ve Hz. Peygamber'e intisaptan başka bir şeye razı olamayacağını (*a.g.e.*, s. 22) söyler. Belli bir mezhebe taassupla bağlanmayı, mezhebi merkez kabul edip Kitap ve Sünnet'i ikinci derecede görmeyi şiddetle eleştirir (*a.g.e.*, s. 48-49, 146-147, 153, 193, 198, 203-204, 226 vd.). İctihad kapısının kapandığını söyleyenleri, Kitap ve Sünnet'i anlama yolunu kapatarak bunları delil olmaktan çıkarmakla itham eder (*a.g.e.*, s. 203-204, 225). Müteahhirîn devri ulemâsı içinde kendisi gibi düşünen ve belli bir mezhebe bağlılığı reddeden bir kimseyi ne gördüğünü ne de duyduğunu söyleyen Makbilî (*a.g.e.*, s. 147) çeşitli alanlarda tanınmış birçok âlime ağır tenkitler yöneltir ve ilmî mevkilerini kabul ettiği Fahreddin er-Râzî (*a.g.e.*, s. 134, 145, 149, 153), Gazzâlî (*a.g.e.*, s. 136, 170, 240, 244) ve İbn Teymiyye (*a.g.e.*, s. 87, 109) yanında Buhârî (*a.g.e.*, s. 142), Ahmed b. Hanbel (*a.g.e.*, s. 198) ve Ebû Hanîfe'yi de (*a.g.e.*, s. 243) eleştirmekten geri durmaz. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'yi "sapık ve saptıran" diye niteleyerek ağır şekilde tenkit eder (*a.g.e.*, s. 101, 158, 159, 161, 170, 191, 216, 241, 285 vd.). Makbilî, XIX ve XX. yüzyıllarda İslâm dünyasında görülen islahatçı söylemin önemli habercilerinden biri olarak dikkat çeker.

Eserleri. 1. *el-Alemü's-şâmih fî İşâri'l-hak' ale'l-âbâ ve'l-meşâyih*. Başta kelâm olmak üzere fıkıh, usul, hadis ve tasavvuf konularındaki görüşlerini dile getirdiği bu eserinde hemen bütün itikadî ve amelî mezhepleri ve çeşitli alanlarda meşhur olan âlimleri ağır şekilde tenkit etmiştir. Mekke ulemâsından Muhammed b. Abdürresûl el-Berzencî'nin yönelttiği eleştiriler üzerine de ona cevap